

УДК 72.01

Абизов В. А.¹, доктор архітектури, професор,
Київський Національний університет культури і
мистецтв (КНУКіМ) м. Київ, Україна

ФЕНОМЕН СЕРЕДОВИЩА. ТИПОЛОГІЧНІ ТА СИСТЕМНО-СТРУКТУРНІ ЗАСАДИ

В статті розглядаються феномен середовища та методологічні основи типології архітектурного середовища з аналізом його системно-структурних засад. Відповідно до них виявляються ієрархічні рівні формування та розвитку дизайну архітектурного середовища.

Ключові слова: середовище, типологія архітектурного середовища, системно-структурні засади, ієрархічні рівні.

В широкому розумінні СЕРЕДОВИЩЕ – поняття Всесвітнього значення й охоплює як природні умови оточення матеріального світу людини, що не зазнали її впливу (природне середовище), так і пристосоване людиною оточення для різноманітних процесів і видів життєдіяльності (штучне середовище). Разом з тим, яких би змін не зазнавали штучні форми матеріального світу в ході їх пристосування до потреб людини, вони у своїй основі – продукт природи. Тому середовище діяльності людини майже не може бути абсолютно штучним. Виняток становлять тільки окремі процеси, які вимагають особливих умов або цілком ізольовані від навколишнього простору. В якості приклада можна навести середовища внутрішнього простору підводного чи космічного човна. В той же час, середовище життєдіяльності людини не буває абсолютно природним, оскільки вже сам факт вибору того чи іншого простору втягує його в антропогенні процеси. До природного середовища в чистому вигляді можуть бути віднесені неосвоєні людиною різноманітні території земної кулі або природні заповідники, де діяльність людини відсутня чи вкрай обмежена.

Питанням типології середовища присвячено багато робіт вітчизняних та закордонних авторів. Серед них варто відзначити

---

¹ ©Абизов В.А.

Проблеми розвитку міського середовища. Вип.1 (15) 2016

праці Б. Бархіна, Н. Дьоміна, А. Іконнікова, В. Куцевича, А. Мардера, В. Тімохіна, Н. Шебек, В. Шимко [1-7]. Ці та інші автори [8;9], спираючись на концепцію системного підходу розглядають архітектурне середовище як цілісність умов матеріального світу людини, які змінюються при переході з одного системного рівня на інший.

В підручнику «Основи дизайну архітектурного середовища [5, с.113] відмічається, що в залежності від задач, що повстають перед архітектором-дизайнером, можна виділити чотири рівня середовищного проектування: макрорівень (предметно-просторовий), мезорівень (об'ємно-просторовий), макрорівень (архітектурно-планувальний), мегарівень (планувальний). На кожному з рівнів середовищного проектування можна виділити типи архітектурного середовища, що будуть відрізнятися за властивостями матеріальних компонентів; за способами життя і ситуаціями життєдіяльності мешканців; за особливостями світогляду і середовищними концепціями людей, що його створювали; за принципами утворення і механізмами розвитку.

Відомо багато визначень та різновидів поняття середовища, серед яких термін «архітектурне середовище» є найбільш розповсюджений. Воно складається з просторових (архітектурних), предметних (дизайнерських) особливостей стану середовища та, власне, самого цього стану (атмосфери середовища), що існують в концептуальній єдності й цілісності. В основі вивчення системи якостей та параметрів певного типологічного ряду має бути покладено головний критерій – провідна домінуюча ознака. Такі поняття середовища як житлове, виробниче, рекреаційне, міське середовище та інші визначають його функціональні властивості та призначення й визначаються типами діяльності людини. Поряд з тим, що при створенні типологічних класифікацій більшість авторів первинними вважають функціонально-просторові параметри архітектурного середовища, його також класифікують

Проблеми розвитку міського середовища. Вип.1 (15) 2016

за образними характеристиками, морфологічними якостями, соціокультурними значеннями тощо.

Серед останніх досліджень заслуговує на увагу докторська дисертаційна робота Н. Шебек, в якій в основу побудови типології архітектурного середовища пропонується покласти принципи багаторівневості, соціоорєнтованості, усвідомленості та інтегрованості. Загальна схема побудови типології архітектурного середовища може бути представлена у вигляді матриці, рядки якої утворюють типи штучного довкілля, згруповані за принципом відповідності певним домінуючим ознакам: морфологічним, семантичним, і праксеологічним. Домінуючі ознаки утворюють дві пари протилежних, взаємодоповнюючих категорій: морфологічні – семантичні та феноменологічні - праксеологічні [6, с.9].

При всій доречності тих чи інших класифікацій розуміння якостей середовища та його композиційно-просторової організації для архітектурно-дизайнерській діяльності знаходиться в площині відкритого (екстер'єрного), тобто простору без покриття чи даху та закритого (інтер'єрного) – простору приміщення. Це власне відповідає усталеному вже розподілу дизайну середовища на зовнішній та внутрішній дизайн. Але в той же час існують і певні непорозуміння в розподілу спеціалізацій і напрямків дизайну середовища (навіть в навчальних програмах і процесах) на ландшафтний дизайн і дизайн інтер'єру, оскільки ландшафтний дизайн, спрямований на органічне поєднання штучного середовища з природнім, цілком може використовуватись і в закритих (інтер'єрних) просторах.

Ці форми середовища відрізняються ступеню відкритості до природного середовища, а одна й та ж сама функція в них (наприклад рекреаційна) вирішуватиметься зовсім різними художньо-композиційними засобами. В подальшому такий типологічний розподіл варто диференціювати на відповідні відкриті та закриті підсистеми, які також поділятимуться на менші

Проблеми розвитку міського середовища. Вип.1 (15) 2016

за масштабом елементи. При цьому кожен елемент системи чи підсистеми повинен розглядатися як цілісна система певного рівня.

При системному підході, сутність якого складається з реалізації вимог загальної теорії систем, об'єкт вивчення розглядається як сукупність взаємозалежних елементів і компонентів, що утворюють систему, яка зв'язує компоненти загальною метою.

Основними положеннями теорії організації систем архітектурного середовища є наступні:

- система архітектурного середовища – не проста сума окремих елементів забудови та ландшафтних фрагментів, а єдине цілісне утворення;

- як цілісне утворення архітектурна система має певні границі, які відокремлюють її територію від зовнішнього середовища;

- кожна архітектурна система (інтер'єр, будівля, площа, місто і т.п.) складається із підсистем, які також підрозділяються на менші за масштабом елементи;

- стійкість системи (незмінність її складових в процесі її життєдіяльності) визначається внутрішньою регуляцією, яка здійснюється за рахунок прямих та зворотних зв'язків;

- кожен елемент системи може розглядатися як цілісна система другого рівня організації матерії;

- системи розподіляються на відкриті, якщо вони обмінюються із зовнішнім середовищем інформацією та енергією, вибірково відкриті та закриті (замкнуті), якщо такого обміну та взаємодії не відбувається; архітектурні системи відносять до частково відкритих для обміну із зовнішнім середовищем, дякуючи людському фактору [7].

Першим ієрархічним рівнем відкритих просторів архітектурних систем буде містобудівний структурний блок, який визначає місце і роль середовищного об'єкту у просторі поселення та його забудови з урахуванням різних природно-кліматичних та

Проблеми розвитку міського середовища. Вип.1 (15) 2016

містобудівних умов розташування, характеристиками оточуючого його природного і штучного середовища.

Містобудівні умови розташування об'єктів дизайну разом із природно-географічними чинниками відіграють первісне визначальне значення щодо формоутворення як відкритих, так і закритих (інтер'єрних) просторів середовища. Причому цей ієрархічний рівень має декілька структурних підрівнів або підсистем: перший – рівень генеральної схеми планування території та регіонального планування; другий – рівень генеральних планів міст; третій – рівень проектів забудови мікрорайонів, кварталів, житлових та громадських містобудівних утворень та ансамблів з урахуванням відповідного благоустрою вулиць і площ.

Наступним ієрархічним рівнем відкритих просторів є рівень середовища окремих будівель і споруд, підпорядкованому відповідному містобудівному утворенню, та оточуюче їх зовнішнє середовище в цілому.

Останнім структурним блоком буде середовище оточуючих будівель територіальних фрагментів, таких як різноманітні прибудинкові майданчики (наприклад, спокійного та активному відпочинку), вхідні групи, місця паркування тощо. При цьому цей ієрархічний рівень має підсистему вже окремих первісних структурних елементів, таких як конкретні елементи благоустрою та облаштування, малі архітектурні форми, засоби візуальної інформації і тому подібне.

Що стосується закритих (інтер'єрних) – просторів приміщень, то їх варто також поділити на відповідні ієрархічні рівні архітектурного середовища.

Першим ієрархічним рівнем закритих просторів є організація внутрішнього середовища будівлі чи ансамблю будівель і споруд, об'єднуючого комплекс єдиним внутрішнім простором. На цьому рівні вирішується загальний архітектурно-просторовий задум та ідеологія внутрішнього середовища всього інтер'єрного простору,

Проблеми розвитку міського середовища. Вип.1 (15) 2016

умови його взаємозв'язку та взаємодії з відкритим простором архітектурного оточення.

Другим ієрархічним рівнем закритих просторів буде внутрішнє середовище конкретних приміщень будівлі чи комплексу з урахуванням зв'язку з іншими відкритими та закритими елементами середовища. На цьому рівні, як і на попередньому вирішується функціональне зонування, архітектурно-просторова композиція, загальне кольорове вирішення, але не загального закритого простору будівлі, а вже окремого приміщення.

Третім структурним блоком є композиційне та художньо-образне вирішення основних системоутворюючих елементів та фрагментів інтер'єру конкретного приміщення в контексті з його загальним середовищним задумом, як, наприклад, дизайн меблів, обладнання, світильників тощо.

І нарешті останнім ієрархічним рівнем середовища закритих просторів буде вирішення, в разі необхідності, деталей декору та синтезу мистецтв. Гармонійний синтез об'єктів дизайну з образотворчим та декоративно-прикладним мистецтвом (художня кераміка, монументальний і декоративний розпис, художній текстиль, скульптурні композиції, ужиткові вироби з деревини, металу, скла тощо) є вагомим засобом їх органічної взаємодії та зв'язку з архітектурним середовищем.

Така типологізація важлива для розуміння власне самого феномену архітектурного середовища як системи та може бути більш ефективно використана для подальших досліджень та побудов різноманітних багаторівневих матриць, що буде корисним як для теорії, так і для практики дизайну.

Список використаної літератури:

1. Абизов В.А. Теорія розвитку архітектурно-будівельних систем/ В.А.Абизов. - К.: КНУКіМ, 2009 – 239 с.
2. Архітектура. Короткий словник-довідник/ За загальною редакцією А.П. Мардера. – К.: Будівельник, 1995 – 333 с.

3. Куцевич В.В. Типологія та нормативне забезпечення проектування житлових та громадських будівель: Зб. наукових праць КиївЗНДЦЕП, - К., 2003. – С.22-28.

4. Иконников А.В. Эстетические ценности предметно-пространственной среды/ А.В. Иконников, М.С.Каган, В.Р.Пилипенко. – М.: Стройиздат, 1990. – 334 с.

5. Основи дизайну архітектурного середовища: Підручник / Тімохін В.О., Шебек Н.М., Малік Т.В. та ін. - К.: Основа, 2010. – 395 с.

6. Шебек Н.М. Теоретичні основи гармонізації архітектурного середовища: / Н.М. Шебек: Автореф. Дис.. на здоб. наук. ступеня докт. архіт.: спец. 18.00.01. К.:КНУБА, 2013. – 33 с.

7. Шимко В.Т. Архитектурно-дизайнерское проектирование городской среды: Учебник / Шимко В.Т.– М.: “Архитектура-С”, 2006. – 384 с.

8. Панова Л.П Системность архитектурной среды / Л.П. Панова. – Х.: ХНАГХ, 2010. – 235 с.

9. Лаврик Г.И. Структура, уровни и факторы, определяющие функционирование и развитие демоско систем / Новини науки Придніпров'я. – Дніпропетровськ: «Дніпро – VAL», №2/2005. – 21с.

Annotation

The article discusses the phenomenon of environment and methodological foundations of a typology of architectural environment with an analysis of its systemic-structural principles. In accordance with that is identified hierarchical levels of formation and development of architectural environment design.

Keywords: environment, typology of the architectural environment, systemic-structural principles, hierarchical levels.

Аннотация

В статье рассматриваются феномен среды и методологические основы типологии архитектурной среды с анализом ее системно-структурных основ. В соответствии с ними выявляются иерархические уровни формирования и развития дизайна архитектурной среды.

Ключевые слова: среда, типология архитектурной среды, системно-структурные основы, иерархические уровни.

Стаття надійшла до редакції у березні 2016 р.